

**ETNIK QADRIYATLAR VA YOSHLAR IQTISODIY XULQ-ATVORI
O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK TAHLILI****Erkinova Sevara Najmiddin qizi**

O'zMPU mustaqil tadqiqotchisi

EMU University "Ijtimoiy fanlar kafedrası"

psixologiya fanlari o'qituvchisi

jbek4607@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19705633>

Annotatsiya. Mazkur maqolada etnik qadriyatlarning yoshlar iqtisodiy xulq-atvoriga ta'siri oilaviy tarbiya, moliyaviy ijtimoiylashuv, ta'limiy imkoniyatlar, til muhiti va ijtimoiy institutlar bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Tadqiqot ikkilamchi manbalar, xalqaro hisobotlar va ilmiy maqolalar asosida olib borildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, etnik qadriyatlar yoshlarning jamg'arish, xarajat qilish, kasb tanlash, tadbirkorlikka moyillik va iqtisodiy mustaqillikka intilishida muhim vositachi omil bo'lib xizmat qiladi, biroq ularning ta'siri ijtimoiy-iqtisodiy sharoit va institutlar sifatiga kuchli darajada bog'liq. O'zbekistonning ko'p millatli ijtimoiy makoni uchun inklyuziv ta'lim, ota-onalar moliyaviy savodxonligi va teng imkoniyatlar siyosatini kuchaytirish zarurligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: etnik qadriyatlar, yoshlar, iqtisodiy xulq-atvor, moliyaviy ijtimoiylashuv, familizm, iqtisodiy imkoniyat, ta'lim, mehnat bozori, ijtimoiy inklyuziya, iqtisodiy mustaqillik.

Аннотация. В статье анализируется взаимосвязь между этническими ценностями и экономическим поведением молодежи через семейное воспитание, финансовую социализацию, образовательные возможности, языковую среду и социальные институты. Исследование основано на вторичном анализе международных отчетов и научных публикаций. Результаты показывают, что этнические ценности выступают важным посредническим фактором в формировании сберегательного поведения, потребительских практик, профессионального выбора, склонности к предпринимательству и стремления к экономической самостоятельности молодежи, однако их влияние существенно зависит от качества институтов и социально-экономических условий. Для многоэтнической социальной среды Узбекистана обосновывается необходимость усиления инклюзивного образования, финансовой грамотности родителей и политики равных возможностей.

Ключевые слова: этнические ценности, молодежь, экономическое поведение, финансовая социализация, фамилизм, экономические

возможности, образование, рынок труда, социальная инклюзия, экономическая самостоятельность.

Abstract. This article examines the relationship between ethnic values and youth economic behaviour through family upbringing, financial socialization, educational opportunities, language environment, and social institutions. The study is based on a secondary analysis of international reports and scholarly publications. The findings show that ethnic values function as an important mediating factor in shaping saving behaviour, spending practices, career choice, entrepreneurial orientation, and the pursuit of economic independence among young people; however, their effect strongly depends on institutional quality and socio-economic conditions. For Uzbekistan's multi-ethnic social context, the paper argues for stronger inclusive education, parental financial literacy, and equal-opportunity policies.

Keywords: ethnic values, youth, economic behaviour, financial socialization, familism, economic opportunity, education, labour market, social inclusion, economic independence

Yoshlarning iqtisodiy xulq-atvori faqat daromad yoki bozor sharoiti bilan emas, balki oilada shakllangan qadriyatlar, pulga munosabat, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasi va ijtimoiy me'yorlar bilan ham belgilanadi. Moliyaviy savodxonlik va iqtisodiy xulq-atvor bo'yicha tadqiqotlar ota-onalar, maktab va ijtimoiy muhit yoshlarning iqtisodiy qarorlariga bevosita ta'sir qilishini ko'rsatadi [Grohmann, Menkhoff, School, parents, and financial literacy shape future financial behavior, 2015, pp. 407–410; OECD, Shaping Students' Financial Literacy: The Role of Parents and Socio-Economic Backgrounds, 2024, pp. 3–5].

Mavzuning dolzarbligi shundaki, global miqyosda yoshlar iqtisodiy jihatdan eng zaif qatlamlardan biri bo'lib qolmoqda. Xalqaro Mehnat Tashkiloti ma'lumotiga ko'ra, 2023-yilda 15–24 yoshli yoshlar orasida ishsizlik darajasi 13 foizni tashkil qilgan, ishsiz yoshlar soni 64,9 million nafarga yetgan. Shu bilan birga, yoshlarning 20,4 foizi ta'limda ham, bandlikda ham, tayyorgarlikda ham qatnashmagan, yosh ayollar orasida NEET darajasi 28,1 foiz, yosh erkaklarda esa 13,1 foiz bo'lgan [ILO, Global Employment Trends for Youth 2024: Executive Summary, 2024, pp. 1–2].

Etnik qadriyatlar masalasi aynan shu nuqtada muhimlashadi. Chunki etnik qadriyatlar oilaga sodiqlik, o'zaro yordam, hurmat, intizom, til, ijtimoiy mansublik va kelajak haqidagi tasavvurlar orqali yoshlarning iqtisodiy qarorlariga ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy adabiyotlarda etnik identiklik va uning iqtisodiy oqibatlari mehnat bozori, daromad, turar joy va ta'lim natijalari bilan bog'liq holda ko'riladi;

yangi tadqiqotlar esa kuchli yoki muvozanatli etnik identiklik yoshlarning ta'limiy intilishlari va kelajakdagi iqtisodiy imkoniyatlariga ham ta'sir qilishini ko'rsatmoqda [Randazzo, Piracha, Ethnic Identity and Educational Outcomes, 2024, pp. 3–5, 22–23].

O'zbekiston sharoitida mazkur mavzu alohida ahamiyatga ega, chunki mamlakat ko'p millatli ijtimoiy tuzilishga ega. UNICEFning 2024-yilgi tahliliga ko'ra, etnik ozchilik bolalari va o'smirlari, jumladan tojik, rus, qoraqalpoq va lyuli/roma bolalari, ta'lim hamda ijtimoiy ishtirok nuqtayi nazaridan zaif guruhlar sifatida qayd etilgan. Hisobotda ularning ayrimlari uchun maktab qatnovi nisbatan pastroq ekani, noo'zbek tilidagi ta'limda o'qib tushunish bo'yicha muammolar mavjudligi va diskriminatsiya hamda madaniy stereotiplar teng ishtirokni cheklashi ko'rsatilgan [UNICEF, Situation Analysis of Children and Adolescents in Uzbekistan, 2024, pp. 14, 72, 105].

Shu bois ushbu maqolaning maqsadi etnik qadriyatlar va yoshlar iqtisodiy xulq-atvori o'rtasidagi bog'liqlikni oilaviy moliyaviy ijtimoiylashuv, ta'limiy imkoniyatlar, ijtimoiy tarmoqlar va institutlar vositasida tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotning asosiy gipotezasi shundan iboratki, etnik qadriyatlar yoshlarning iqtisodiy xulq-atvoriga to'g'ridan to'g'ri emas, balki oilaviy tarbiya, resurslarga kirish, ta'lim sifati va ijtimoiy tan olish mexanizmlari orqali ta'sir qiladi [OECD, Shaping Students' Financial Literacy, 2024, pp. 3–5; UNICEF, Youth of Uzbekistan: Challenges and Prospects, 2020, pp. 45–48].

Metodologiya

Mazkur maqola desk-research va ikkilamchi tahlil metodologiyasi asosida tayyorlandi. Tadqiqotda xalqaro tashkilotlarning rasmiy hisobotlari, xususan OECD, ILO va UNICEF ma'lumotlari, shuningdek etnik identiklik, familizm va moliyaviy ijtimoiylashuv bo'yicha ilmiy maqolalar tahlil qilindi. Tahlilda qiyosiy yondashuv, kontent-tahlil va deskriptiv tahlil usullari qo'llanildi [ILO, Global Employment Trends for Youth 2024, 2024, pp. 1–2; OECD, Shaping Students' Financial Literacy, 2024, pp. 3–5; UNICEF, Situation Analysis of Children and Adolescents in Uzbekistan, 2024, p. 24].

Tahliliy model uchta asosiy blokka tayandi: birinchisi — oilaviy va etnik qadriyatlarning yoshlar ongida iqtisodiy me'yorlar shakllanishiga ta'siri; ikkinchisi — ta'lim, til va ijtimoiy kapitalning iqtisodiy xulq-atvorga vositachi ta'siri; uchinchisi — O'zbekiston sharoitida iqtisodiy imkoniyatlar, ijtimoiy mobillik va tarmoq resurslari bilan bog'liq institutsional omillar. Shu asosda etnik qadriyatlarning ijobiy va cheklovchi tomonlari birgalikda ko'rib chiqildi

[Grohmann, Menkhoff, 2015, pp. 408–410; Hernández, Bámaca-Colbert, A Behavioral Process Model of Familism, 2016, p. 10].

Tahlil va natijalar

Tahlil natijalari yoshlar iqtisodiy xulq-atvori shakllanishida oilaviy muhit va pul haqidagi kundalik muloqotning hal qiluvchi rol o'ynashini ko'rsatdi. OECD ma'lumotiga ko'ra, OECD va boshqa ishtirokchi mamlakatlarda o'rtacha 18 foiz o'quvchi moliyaviy savodxonlikning bazaviy darajasiga ham yetmagan; ijtimoiy-iqtisodiy ustun guruh vakillari esa nochor tengdoshlaridan 87 ball yuqori natija ko'rsatgan. Yana bir muhim natija shundaki, kamida 75 foiz o'quvchi ota-onalari bilan pulga oid masalalarni kamida oyiga bir marta muhokama qiladi, va o'z xarajatlari haqida ota-onasi bilan muntazam gaplashadigan o'quvchilar o'rtacha 12 ball yuqori natija ko'rsatadi [OECD, Shaping Students' Financial Literacy, 2024, pp. 3–5].

OECDning MDH mamlakatlari bo'yicha qo'llanmasida ham shunga yaqin xulosa beriladi: o'rtacha 84 foiz o'quvchi ota-onalari bilan pul masalalarini kamida oyiga bir marta muhokama qiladi, ijtimoiy-iqtisodiy ustun oilalar farzandlari esa moliyaviy savodxonlik bo'yicha 89 ball yuqoriroq natija qayd etadi. Shu bilan birga, ayrim mamlakatlarda moliyaviy savodxonlik gender va immigrant maqomi bo'yicha ham sezilarli farqlanishi aytiladi [OECD, Policy Handbook on Financial Education for Young People in the CIS, 2019, p. 53]. Bu ma'lumotlar etnik va madaniy fon iqtisodiy xulq-atvoriga ko'proq oilaviy uzatish va ijtimoiylashuv orqali ta'sir qilishini ko'rsatadi.

Grohmann va Menkhoff moliyaviy xulq-atvorda aynan “financial socialization” tushunchasini markaziy o'ringa qo'yadi. Ularning xulosasiga ko'ra, maqsadli qisqa moliyaviy treninglardan ko'ra, bolalikdagi oilaviy tajriba, ota-onaning o'rgatishi va pul bilan bog'liq amaliy mashqlar keyingi moliyaviy xulq-atvoriga kuchliroq ta'sir ko'rsatadi. Mualliflar bolalik tajribasining beshta kanalini ko'rsatadi: ota-ona ta'limi, ota-onaning bevosita o'rgatishi, maktabdagi iqtisodiy bilim, ta'lim sifati va pul bilan erta tajriba [Grohmann, Menkhoff, 2015, pp. 408–409].

Etnik qadriyatlar bu oilaviy uzatish jarayonida muhim tarkibiy qatlam bo'lib xizmat qiladi. Familizmga oid tadqiqotlarda yoshlarning oilaga sodiqlik, yordam, burch va o'zaro mas'uliyat kabi qadriyatlari ularning psixologik moslashuvi va ijtimoiy xulqiga ta'sir qilishi ko'rsatilgan. Shu bilan birga, kam resursli oilalarda yuqori darajadagi xulqiy familizm, masalan, ota-onaga yordam berish uchun ishlash yoki o'qishni cheklash, yoshlar uchun ortiqcha yuk bo'lishi va boshqa ijobiy imkoniyatlarni toraytirishi mumkin [Hernández, Bámaca-Colbert, A

Behavioral Process Model of Familism, 2016, p. 10]. Demak, etnik qadriyatlar har doim ham faqat ijobiy natija bermaydi; ularning iqtisodiy xulq-atvorga ta'siri resurslar va ijtimoiy sharoitga bog'liq.

Randazzo va Piracha tadqiqoti etnik identiklik bilan ta'limiy natijalar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatib, kuchliroq yoki muvozanatli identiklikka ega migrant o'quvchilar ta'limiy intilishlar va kelajakdagi kasbiy yo'nalishlarda farq ko'rsatishini ta'kidlaydi. Mualliflar ta'limiy ko'rsatkichlar va kelgusidagi universitetga intilish mehnat bozori va yuqori malakali kasblarga kirish imkoniyatining poydevori ekanini qayd etadi [Randazzo, Piracha, 2024, pp. 3–5, 22–23]. Shunday ekan, etnik qadriyatlar yoshlarning jamg'arish yoki xarajat xulqidan oldinroq, ularning ta'limiy va kasbiy ufqini belgilash orqali iqtisodiy yo'lini shakllantiradi.

O'zbekiston bo'yicha materiallar ham bu xulosani mustahkamlaydi. UNICEF hisobotida etnik ozchilik bolalari ta'lim tizimida o'ziga xos zaiflikka ega ekani, maktab qatnovi tojik bolalarida 95,8 foiz, rus bolalarida 91,8 foiz, qoraqalpoq bolalarida 96,1 foiz bo'lib, o'zbek bolalaridagi 97,5 foizlik ko'rsatkichdan pastroq ekanligi keltiriladi. Bundan tashqari, boshlang'ich sinflarda o'qib tushunish ko'nikmalari mavjud bo'lsa-da, yuqori bosqichga o'tishda ayrim guruhlar uchun o'qib tushunish pasayishi qayd etilgan [UNICEF, Situation Analysis of Children and Adolescents in Uzbekistan, 2024, p. 72]. Bu esa etnik-madaniy va til muhiti iqtisodiy xulq-atvorga ta'lim sifati orqali ta'sir qilayotganini anglatadi.

Yoshlar iqtisodiy tanlovlarida institutlar va tarmoqlar masalasi ham muhim bo'lib chiqdi. UNICEFning "Youth of Uzbekistan" tadqiqotiga ko'ra, 19–30 yoshli respondentlar orasida NEET ko'rsatkichi 54,6 foiz bo'lgan, ayollar orasida bu ko'rsatkich 74 foizgacha chiqqan. Tadqiqotda yoshlar ta'lim va ish imkoniyatlari "tanish-bilish" va oilaning iqtisodiy imkoniyatlariga bog'liq ekanini tanqidiy qayd etgan, ayrimlari esa bunday sharoitda o'zini-o'zi band qilish yoki tadbirkorlikka qiziqishini bildirgan [UNICEF, Youth of Uzbekistan: Challenges and Prospects, 2020, pp. 45–48]. Demak, iqtisodiy xulq-atvor ko'pincha shaxsiy tanlov emas, balki ijtimoiy imkoniyatlar va tarmoqlar bilan belgilanuvchi moslashuv strategiyasidir.

Diskussiya

Tadqiqotning asosiy natijasi shuki, etnik qadriyatlar yoshlar iqtisodiy xulq-atvorini "tayyor" shaklda belgilamaydi. Ular ko'proq iqtisodiy xulq-atvor uchun ma'naviy va ijtimoiy ramka yaratadi: pulni ehtiyot qilish, oilaga yordam berish, iste'molda me'yorni saqlash, mustaqillikka intilish, kasb tanlashda ijtimoiy maqom yoki xavfsizlikni ustun qo'yish kabi yo'nalishlar aynan shu ramkada

shakllanadi. Ammo bu qadriyatlarning yakuniy amaliy ko‘rinishi ta’lim sifati, oilaning resurslari, moliyaviy savodxonlik, til va diskriminatsiya darajasi bilan kesishganda yuzaga chiqadi [OECD, Shaping Students’ Financial Literacy, 2024, pp. 3–5; Hernández, Bámaca-Colbert, 2016, p. 10].

Shu nuqtai nazardan, etnik qadriyatlarning iqtisodiy xulq-atvordagi ta’sirini ikki tomonlama talqin qilish kerak. Bir tomondan, oilaviy birdamlik, hurmat va mas’uliyat kabi qadriyatlar yoshlarni intizomli, tejamkor va maqsadli qilishga yordam beradi. Ikkinchi tomondan, agar bu qadriyatlar kam resurs, past sifatli ta’lim yoki teng bo‘lmagan ijtimoiy muhit bilan qo‘shilsa, ular yoshlarning iqtisodiy imkoniyatlarini toraytirib, “oilaga yordam uchun erta ishlash”, “yuqori ta’limdan voz kechish”, “xavfsiz, lekin past daromadli yo‘lni tanlash” kabi strategiyalarni kuchaytirishi mumkin [Hernández, Bámaca-Colbert, 2016, p. 10; Randazzo, Piracha, 2024, pp. 22–23].

O‘zbekiston uchun bundan kelib chiqadigan ilmiy-amaliy xulosa shuki, etnik qadriyatlarni muammo sifatida emas, balki institutlar bilan to‘g‘ri bog‘lanmasa iqtisodiy tengsizlikni kuchaytirishi mumkin bo‘lgan omil sifatida ko‘rish lozim. Ko‘p tilli va inklyuziv ta’lim, etnik ozchilik yoshlar uchun kasbiy orientatsiya, otanalar moliyaviy savodxonligini oshirish, hududiy va ijtimoiy tarmoqlarga bog‘liq tengsizliklarni kamaytirish orqali etnik qadriyatlarni ijobiy iqtisodiy resursga aylantirish mumkin [UNICEF, Situation Analysis of Children and Adolescents in Uzbekistan, 2024, pp. 72, 105; UNICEF, Youth of Uzbekistan, 2020, pp. 43, 45–48].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, etnik qadriyatlar va yoshlar iqtisodiy xulq-atvori o‘rtasida sezilarli bog‘liqlik mavjud, biroq bu bog‘liqlik to‘g‘ridan to‘g‘ri emas. U oilaviy moliyaviy ijtimoiylashuv, ta’limiy yo‘nalish, ijtimoiy tarmoqlar, resurslarga kirish va ijtimoiy tan olinishi orqali yuzaga chiqadi. Tadqiqot natijalari etnik qadriyatlar yoshlarning jamg‘arish, xarajat, kasb tanlash, ijtimoiy mobillik va tadbirkorlikka moyilligida vositachi omil ekanini ko‘rsatdi [Grohmann, Menkhoff, 2015, pp. 407–410; OECD, Policy Handbook on Financial Education for Young People in the CIS, 2019, p. 53].

Amaliy jihatdan, O‘zbekiston sharoitida quyidagi yo‘nalishlar muhim: oilalarda pul masalalari bo‘yicha muntazam muloqotni rag‘batlantirish; maktablarda ko‘p tilli va inklyuziv moliyaviy savodxonlik komponentlarini kuchaytirish; etnik ozchilik yoshlarining ta’lim va bandlik imkoniyatlariga kirishini kengaytirish; “tanish-bilish” va yashirin diskriminatsiya omillarini kamaytirishga qaratilgan institutlarni mustahkamlash. Ana shunda etnik qadriyatlar iqtisodiy cheklov emas, balki yoshlarning iqtisodiy barqarorligi va

faolligini kuchaytiruvchi ijtimoiy kapitalga aylanishi mumkin [ILO, Global Employment Trends for Youth 2024, 2024, pp. 1–2; UNICEF, Situation Analysis of Children and Adolescents in Uzbekistan, 2024, pp. 14, 72, 105; UNICEF, Youth of Uzbekistan, 2020, pp. 45–48].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Grohmann, A., Menkhoff, L. School, parents, and financial literacy shape future financial behavior. DIW Economic Bulletin, 2015, pp. 407–414.
2. Hernández, M. M., Bámaca-Colbert, M. Y. A Behavioral Process Model of Familism. Journal of Family Theory & Review, 2016, p. 10.
3. International Labour Organization. Global Employment Trends for Youth 2024: Executive Summary. Geneva: ILO, 2024, pp. 1–2.
4. OECD. Policy Handbook on Financial Education for Young People in the Commonwealth of Independent States (CIS). Paris: OECD, 2019, p. 53.
5. OECD. Shaping Students' Financial Literacy: The Role of Parents and Socio-Economic Backgrounds. PISA in Focus, No. 126, Paris: OECD, 2024, pp. 3–5.
6. Randazzo, T., Piracha, M. Ethnic Identity and Educational Outcomes. IZA Discussion Paper, 2024, pp. 3–5, 22–23.
7. UNICEF. Situation Analysis of Children and Adolescents in Uzbekistan. Tashkent: UNICEF Uzbekistan, 2024, pp. 14, 72, 105.
8. UNICEF. Youth of Uzbekistan: Challenges and Prospects. Tashkent: UNICEF Uzbekistan, 2020, pp. 43, 45–48.

